

**ŐRSÉGVÁLTÁS AFRIKA ÓRIÁSÁNÁL
NIGÉRIA GAZDASÁGI ÉS
TÁRSADALMI KIHÍVÁSAI**

**PRESIDENTIAL CHANGES AT THE GIANT OF AFRICA
THE ECONOMIC AND SOCIAL
CHALLENGES OF NIGERIA**

NESZMÉLYI György Iván

Kulcsszavak: Nigéria, Afrika, gazdaság, társadalom
Keywords: Nigeria, Africa, economy, society

JEL kód:O55

Összefoglaló

Afrika legnépesebb, és számottevő kőolajkészletekkel rendelkező állama, a magát előszeretettel „Afrika óriása” névvel illető Nigériai Szövetségi Köztársaság élére – a március végi választások eredményeként – új államfő lépett. A 72 éves Muhammadu Buhari régi-új államfő mivel már évtizedekkel korábban, egy 1983-ban lezajlott vértelen katonai puccs nyomán mintegy 20 hónapig tábornokként irányíthatta az országot. A tábornok, bár viszonylag rövid ideig állt az ország élén, mindmáig, különösen a muzulmán többségű északi országrészben, komoly népszerűségnek örvendett: hivatali ideje során határozottan fellépett a korrupcióval szemben, továbbá életvitelét jellemző közvetlensége és visszafogottsága tovább erősítette népszerűségét. Mostani győzelmét azonban aligha köszönheti csupán az előbbieknek, hiszen a rohamosan gyarapodó, fiatal nigériai társadalom mai választópolgárainak jelentős része még nem élt az 1980-as évek első felében. Számos belpolitikai és részben gazdasági tényező együttes hatása eredményezte azt, hogy Buhari által vezetett ellenzéki erők győzelmet arathattak a nyugat-afrikai országában. A nigériai társadalom és gazdaság számos akut belső problémával küzd, amelyekkel az előző, Goodluck Jonathan vezette kormányzat, bár szándékában állt, de nem volt képes megbirkózni. Buharival szemben komolyak az elvárások. Ezek közül kiemelten lényeges a kőolaj-kitermelés és export által vezérelt nemzetgazdaság már korábban megkezdett diverzifikálásának folytatása, a költségvetés számára egyre nagyobb terhet jelentő élelmiszerimport leépítése, ezzel párhuzamosan a hazai élelmiszertermelés jelentős növelése, a lakosság keresztény és muzulmán közösségeinek békés egymás élésének biztosítása, de ide sorolható a Boko Haram és más vallási-politikai alapon működő szélsőséges szervezetek elleni eredményes fellépés is.

Summary

As a result of the presidential election of late-March 2015 a new president-elect, General Muhammad Buhari took over the presidency in the Federal Republic of Nigeria. Nigeria is the most populous country in Africa, and for this and also for her huge oil reserves Nigerians are keen to call themselves as the „Giant of Africa”. The 72 years old general had already been the head of state of Nigeria for about 20 months as a military leader. Even though he used to be the top leader of the country for a very short period he enjoyed remarkable popularity especially in the northern – Moslem dominated – part of Nigeria: Buhari strongly fought against corruption, and later on, as a retired general, he lived a modest and informal way life. The victory of Buhari, however, cannot be only a direct consequence of all that, as many of the voting citizens of the rapidly growing Nigeria population have been born after Buhari’s first tenure during the early 1980’s. There was a coincidence of a number of political and economic factors which could lead to the victory of the Buhari-led opposition forces. The Nigerian society and economy faces a number of acute internal problems the previous government led by president Goodluck Jonathan could not resolve. Therefore the expectations are high to the upcoming Buhari-administration. The diversification of the oil industry-led economy (even if there were efforts into this direction), the decomposition of the huge food imports (which means a growing burden on the national budget) and simultaneously fostering the domestic food production, to ensure the peaceful coexistence of the Christian and Moslem communities of the Nigerian society, and also to successfully combat against Boko Haram and other religion and/or politically based extreme groups.

Bevezetés

A Nigériai Szövetségi Köztársaság Afrika egyik legjelentősebb állama, mind a gazdasági potenciálja, mind népességét illetően. Területe 923 ezer km², lakossága a KPMG (2014.) becslései szerint 177 millió fő volt 2014 júniusában.

Nigéria természeti erőforrásokban gazdag ország: 34 különféle ásványi anyaggal rendelkezik, ide értve az aranyat, vasércet, a szenet és a mészkövet. Bizonyítottan mintegy 37,2 milliárd hordónyi kőolaj-, illetve 187 trillió köblábnyi földgáz-készlettel rendelkezik. Napi kőolaj-kitermelése 2,3 millió hordónyi (ez változó, Nigéria, szükség esetén, akár napi 4 millió hordónyt is képes lehet felszínre hozni). Az ország mintegy 70-80 millió hektárnyi művelésre alkalmas földterülettel rendelkezik. A nigériai gazdaság struktúrája két alapvető termék előállítására szakosodott: mezőgazdasági termékek, valamint a nyersolaj.

A népesség növekedési üteme kiugróan magas, 2014. évi becslések szerint 2,47%-os, míg a várható átlagos élettartam ugyanebben az évben 52,62 év. Az IMF 2009. évi kalkulációi alapján a nigériai nemzetgazdaság a 31. legnagyobb a világban, míg Nyugat-Afrikában az első, a teljes szubszaharai afrikai régióban pedig a második helyen áll. Nigéria gazdaságát alapvetően mezőgazdasági termelés, valamint a kőolaj kitermelése jellemzi. A mezőgazdasági ágazat hozzájárulása a GDP-hez 22%-nyi (2013.), ám az exportbevételekből mindössze 2,5%-kal részesedik, ezzel szemben a kőolaj- és földgáz kitermelése a GDP 15%-át, ám az exportbevételeknek több mint 70%-át biztosítja.

Nigéria élére – a 2015. március végi választások eredményeként – új államfő lépett 2015. május 29-én, a 72 éves Muhammadu Buhari személyében. Buhari egyszer már, évtizedekkel korábban, egy 1983-ban lezajlott vértelen katonai puccs nyomán mintegy 20 hónapig tábornokként irányíthatta az országot. A tábornok, bár viszonylag rövid ideig állt az ország élén, mindmáig, különösen a muzulmán többségű északi országrészben, komoly népszerűségnek örvendett: hivatali ideje során határozottan fellépett a korrupcióval szemben, továbbá életvitelét jellemző közvetlensége és visszafogottsága tovább erősítette népszerűségét. Győzelmét azonban aligha köszönheti csupán az előbbieknél, hiszen a rohamosan gyarapodó, fiatal nigériai társadalom mai választópolgárainak jelentős része még nem élt az 1980-as évek első felében. Számos belpolitikai és részben gazdasági tényező együttes hatása eredményezte a Buhari által vezetett ellenzéki erők győzelmét a nyugat-afrikai országában.

Jelen tanulmány másodlagos kutatási eredményekre épül, a konkrét gazdasági, társadalmi és politikai tényezők, folyamatok leíró-elemző feltárására a rendelkezésre álló nemzetközi szakirodalom és adatbázisok alapján. Említést érdemel ezen túl, hogy a szerző 2007-2009 között Nigériában dolgozott, így a helyszínen szerzett személyes tapasztalatai, meglátásai, valamint a témához kapcsolódóan korábban megjelent publikációi szintén hozzájárulást jelentettek a megfogalmazott következtetések összegzéséhez.

Nigéria legfontosabb társadalmi és gazdasági kihívásai

Az 1960 óta független Nigériai Szövetségi Köztársaságban a katonai rezsimet 1999-ben váltotta fel a parlamenti demokráciára épülő, de az elnök kezében jelentős hatalmat összpontosító többpártrendszer. Nigéria az afrikai fejlődés minden jellegzetességét magán hordozza: a hatalom túlzott koncentrációját, azaz az éppen hatalommal nem rendelkező etnikai csoportok szinte teljes kiszorítását vagy pusztán látszatképviselethez való juttatását, a fegyveres erők túlzott hatalmi szerepét, a törvényhozási tevékenység egyfajta parodisztikus felfogását, a hatalmi ágak elkülönülésének hiányát. A nigériai állam nagyon gyenge, amihez hozzájárul a szövetségi kormányzati apparátusnak az a törekvése, hogy szinte minden állami feladatot a szövetségi tagállamokra hárít, de költségvetési forrást nem biztosít az ellátásukhoz. A mindenre kiterjedő korrupció olyan fokú, hogy nemcsak akadályozza, hanem számtalan esetben el is lehetetleníti a fejlődést. Az országban óriási a szociális szakadék: a gazdasági erőforrásokat döntően egy szűk, rendkívül gazdag elit ellenőrzi, míg a lakosság több mint kilencven százaléka a szegénységi küszöb alatt, alapvető megélhetési és infrastrukturális problémákkal küszködve él. Jelentősek az etnikai törésvonalak is: a társadalmi konfliktusok és diszkriminatív magatartás gyökerei döntően a törzsi viszályokban, másodszorban pedig a társadalmi különbségekben keresendők. A vallási ellentétek ugyanakkor jórészt az előbbi két tényezőtől adódó következmények megjelenési formái, azaz – eddig legalábbis – még a Boko Haram terrorakciói ellenére sem a vallási ellentétek jelentették a legfőbb törésvonalat a nigériai társadalomban. (Neszmélyi 2012.)

A Boko Haram Nigéria, illetve Nyugat-Afrikai talán legismertebb terrorszervezete, amelyet korábban „Nigériai Talibán”-nak is neveztek, és amely az ország teljes iszlamizálását és a saríja, az iszlám törvénykezés általános bevezetését tűzte zászlajára. A szervezet által elkövetett terrorcselekmények évek óta – sajnos – rendszeresen szerepelnek a vezető nemzetközi médiahírek között. Az utóbbi hónapokban pedig arról is beszámoltak a médiumok, hogy a Boko Haram és az Iszlám Állam (IÁ) között egyre szorosabb kapcsolat jön létre. A HVG online-on 2015. március 8-án „Összeborult a Boko Haram és az Iszlám Állam” címmel megjelent írása például egyenesen arról számol be, hogy a Boko Haram csatlakozott az Iszlám Államhoz. Eszerint a Boko Haram nigériai iszlám szélsőséges szervezet hűséget fogadott szombaton az Iszlám Állam (IÁ) dzsihadista szervezetnek, amely ellenőrzése alatt tartja Irak és Szíria jelentős részét, és ezeken a területeken tavaly kikiáltott egy kalifátust. A cikk idézi Rita Katz-t, az iszlamista szervezeteket figyelő, SITE Intelligence Group nevű amerikai ügynökség igazgatóját, aki a történeteket úgy értékelte, hogy „a Boko Haram ezzel egy helyi dzsihadista csoportból az Iszlám Állam egy jelentős szárnyává vált”. A Boko Haram kiterjedt észak-afrikai hálózata révén az IÁ egy lépéssel közelebb került terve megvalósításához, vagyis egy nagy iszlám kalifátus létrehozásához, a Boko Haram pedig az IÁ infrastruktúrája, eszközei és katonai képességei révén könnyebben fog terjeszkedni Észak-Afrikában." A nigériai kormány nagyobb nemzetközi segítséget kért a szélsőséges szervezet elleni harchoz, és ehhez meg tudta nyerni a szomszédos Csád, illetve Niger együttműködését (utóbbi országok hadseregei légi és szárazföldi offenzívát indítottak a Boko Haram ellen Nigériában). A szomszédok együttműködési készségét nem utolsósor-

ban az motiválta, hogy a Boko Haram fegyveresei már többször portyáztak csádi, nigéri, illetve kameruni területeken is. (HVG, 2015.)

Nigéria több mint 200 nemzetiség (törzs) hazája, valamint a lakosság döntő része két fő vallási közösséghez tartozik (keresztény és muzulmán). Nigéria, - különösen annak északi, döntő többségében muzulmánok lakta régiója - részben a Száhel-övezetben, illetve annak peremvidékén fekszik, amelyre itt is jellemző a déli irányban terjedő sivatagosodás. Csökken a természetes vízhozam, ennek következtében a mezőgazdasági termelés feltételei is egyre inkább megnehezednek (legelő, termőföld), ezért az utóbbi években-évtizedekben tendenciává vált, hogy Nigéria északon élő muzulmán lakosainak egy része fokozatosan dél felé vándorolt, betelepülve elsősorban az ország középső részén fekvő szövetségi államokba, amelyek jellemzően vegyes lakosságúak, de egyre inkább eltolódik az arány a muzulmánok javára. Az éghajlati változások, a szárazság sújtotta területek déli irányú terjeszkedése, a vízkészletek szűkösebbé válása az ország északi területein számottevő belső migrációt idéztek elő. Az egyre szárazabbá váló északi országrész döntően muzulmán lakossága (közülük is elsősorban a mezőgazdasági termelésből élők) fokozatosan déli irányban kezdtek el vándorolni, ahol kedvezőbb mezőgazdasági termelési körülményeket reméltek.

Bár ismert, hogy az afrikai emberek évezredek óta megtanulták, hogy elvándorlással védekezzenek az aszály, a sivatagosodás, pusztító árvizek, járványok (Búr G. - Tarrósy I. 2011), az előbbieken említett jelenség Nigériában viszonylag újnak számít. Egyúttal ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ez a belső vándorlás vezetett sok esetben békétlenséghez, illetve a vallási közösségek közti konfliktusokhoz. Ilyen térséggé vált az utóbbi években – többek között - az ország középső részén lévő Plateau szövetségi állam, amely ráadásul az ország legkedvezőbb mezőgazdasági területe fennsík-jellege és aránylag kiegyensúlyozott csapadékellátása okán. A régió korábban keresztény többségű településeibe fokozatosan egyre több, az északabbra fekvő szövetségi tagállamokból származó muzulmán települt, és a fokozatosan megváltozó vallási és etnikai viszonyok az utóbbi években gyakran vezettek véres, fegyveres konfliktusokhoz. Bár a feszültségek oka a felszínen vallási intoleranciaként jelenik meg, amelyet szélsőséges csoportok (Boko Haram) akciói még intenzívebbé és súlyosabbá tesznek, ám látni kell, hogy a probléma igazi oka elsősorban a természeti erőforrások (termőföld, vízkészletek) birtoklásának kérdése. Ettől függetlenül tény, hogy a vallási közösségek korábban aránylag békés együttélése törékenyebbé vált, sok helyen számottevően romlott. Az ország egy másik neuralgikus régiója a Niger folyó torkolatvidéke, Delta, Bayelsa és Rivers szövetségi tagállamok. Ez az a terület, amelyen a nemzeti jövedelem döntő hányadát biztosító kőolaj-kitermelés folyik, túlnyomórészt nemzetközi nagyvállalatok által, jelentős számú külföldi szakemberrel. Az országrészt a politikai instabilitás, a korrupció, a környezetszennyezés és a militáns csoportok akciói jellemzik. A társadalmi forrongás okai közül a korrupció és a központi állami bevételek aránytalan elosztása emelhető ki. Az olajjövedelmek országon belüli igazságosabb elosztásáért (azaz a jövedelmek nagyobb há-

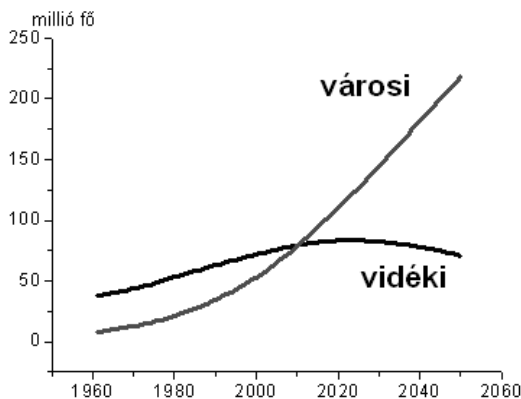
nyadának a szövetségi államokon belül maradásáért) évtizedek óta folytatnak küzdelmet a bennszülött lakosság békés és illegális fegyveres szervezetei (Neszmélyi 2012.).

Nigéria politikai, szociológiai, illetve részben vallási szempontból jól körülhatárolt földrajzi zónákra oszlik: a legnagyobb területű az ország területének kb. 40 %-ára, illetve a lakosság mintegy 30 %-ára kiterjedő muzulmán hausza és fuláni Észak. Ez utóbbi területen hosszabb ideje földművelés, állattenyésztés, továbbá a régi kereskedői és katonai kultúra a jellemző. Ez Nigéria viszonylag legerősebben szervezettebb része, a helyi hatalmasságok (zazzau emír, szokotói szultán, stb.) komoly informális hatalmával. A területen ugyanakkor keresztények, főleg déli ibók is élnek, kisebbségi sorban, gyakran kiteve atrocitásoknak. Nigériára óriási szociális szakadék jellemző: a gazdasági erőforrásokat döntően egy szűk, rendkívül gazdag elit ellenőrzi, míg a lakosság több, mint 90 %-a a szegénységküszöb alatt él, alapvető megélhetési és infrastrukturális problémákkal küszködve. Jelentős törésvonalak alakulnak ki az etnikai sokféleség nyomán is: a társadalmi konfliktusok és diszkriminatív magatartás gyökerei döntően a törzsi viszályokban, másodsorban a társadalmi különbségekben keresendőek. A vallási ellentétek azonban jórészt az előbbi két tényezőből adódó következmények megjelenési formáiként jelentkeztek, azaz - mindeddig - még a Boko Haram terrorakciói ellenére sem a vallási ellentétek jelentették a fő törésvonalat a nigériai társadalomban. Ez az utóbbi megállapítás azonban a helyzet eskalálódása esetén érvényét veszítheti. (Neszmélyi Gy. 2012.)

A belső migráció előbbieken említett észak-dél irányú tendenciája mellett jellemző még a városok felduzzadása. A vidéki lakosság azon része, amely a gazdálkodásból képtelen megélni, a nagyobb városokba vándorol munkát, megélhetést keresni. Az ország régi fővárosa, Lagos lakossága már ma is meghaladja a 10 millió főt. Mindez tovább súlyosbítja majd a nagyvárosok problémáit (bűnözés, környezetszennyezés, stb.) és ha ez a folyamat áll meg, vagy fordul visszajára, úgy a jövőben még kritikusabbá válhat. Megoldást csak a vidéki népesség életkörülményeinek, megélhetési feltételeinek javulása hozhat. (Zsarnóczai J. S. et al. 2011), az idézett forrás által közölt grafikonos előrejelzés (ld. 1. Ábra) szerint a városi lakosság létszáma nagyjából a 2010-es évek elején elérte a vidéki lakosságét, és az az előttünk álló évtizedekben egyre növekvő mértékben fogja azt meghaladni, annál is inkább, mivel a vidéki lakosság nemcsak arányaiban, de az előrejelzés szerint 2020. után abszolút értelemben is csökkenni fog.

A nigériai társadalom és gazdaság tehát számos belső problémával küzd, amelyekkel az előző elnök, Goodluck Jonathan és kormányzata, bár szándékában állt, de nem volt képes megbirkózni. A nigériai vezetés egyidejűleg kénytelen szembenézni az egyre sürgetőbb gazdasági reformok szükségességével és az ezt nem mindig támogató lakossági elégedetlenséggel.

Az új elnökkel szemben tehát úgy a gazdasági, mint politikai és a társadalmi szférában magasak az elvárások. Ezek közül kiemelten lényeges a kőolaj-kitermelés és export által vezérelt nemzetgazdaság már korábban megkezdett diverzifikálásának folytatása, a költségvetés számára egyre nagyobb terhet jelentő élelmiszerimport leépítése, ezzel párhuzamosan a hazai élelmiszertermelés jelentős növelése, a lakosság keresztény és muzulmán közösségeinek békés egymás élésének biztosítása, de ide sorolható a Boko Haram és más vallási-politikai alapon működő szélsőséges szervezetek elleni eredményes fellépés is.

1. ábra. A városi lakosság gyors növekedése Nigériában

Forrás: Zsarnóczai J. S. és tsai. (2011.) 93. p.

A nigériai nemzetgazdaság néhány sajátossága

Nigéria természeti erőforrásokban gazdag ország: 34 különféle ásványi anyaggal rendelkezik, ide értve az aranyat, vasércet, a szenet és a mészkövet. Bizonyítottan mintegy 37,2 milliárd hordónyi kőolaj-, illetve 187 trillió köblábnyi földgáz-készlettel rendelkezik. Napi kőolaj-kitermelése 2,3 millió hordónyi (ez változó, Nigéria, szükség esetén, akár napi 4 millió hordónyit is képes lehet felszínre hozni). A Világbank adatai szerint 2010-2012 között az ország területének mintegy 76,9 – 79,1%-a művelésre alkalmas földterület (The World Bank Group, 2015.), ez, az ország 923 ezer km² teljes területét figyelembe véve mintegy 70 – 73 millió hektárt jelent. A nigériai gazdaság struktúrája két alapvető termék előállítására szakosodott: mezőgazdasági termékek, valamint a nyersolaj. A nigériai gazdaság viszonylag impozáns gazdasági növekedése lassulóban van: a növekedés üteme 2011-ben 7,4%-os volt, mely 2012-re 6,6%-ra csökkent. A kőolaj-kitermelő ágazat továbbra is a gazdaság húzóerejét jelenti. A kormányzat határozott lépéseket tett a pénzügyi konszolidáció irányában, ennek köszönhetően a költségvetés hiányát sikerült a GDP 3%-a alá leszorítani. Ez, kiegészülve a jegybank (Nigériai Központi Bank, CBN) monetáris politikájával elősegítette az inflációs folyamat kontroll alatt tartását, az inflációs ráta 2012-ben 12,0%-os volt.

A gazdasági növekedés kilátásai továbbra is aránylag jónak mondhatóak. Az 1. táblázat adatai szerint a GDP növekedés 2015-ben is valamivel 7% felett várható, 8,2%-os infláció, 2%-os költségvetési deficit, illetve a folyó fizetési mérleg 5,1%-os többlete mellett. Ugyanakkor a rövid- és középtávú kockázatok továbbra is számottevőek. Ez utóbbiak magunkban foglalják például úgy az egyes szövetségi tagállamokban vallási konfliktusokból eredő biztonsági kihívásokat, mint a világgazdaság - különösen az amerikai és a kínai nemzetgazdaságot érintő – lassulásából, valamint az euróövezet szuverén adósságválságából eredő bizonytalansági tényezőket.

A gazdasági növekedés ugyanakkor nem járt együtt számottevő nagyságrendű újabb munkahelyek létesülésével, sem a szegénység csökkenésével. A munkanélküliség 2010-ben 21%-os volt, míg ez 2012-re 24,3%-ra emelkedett. Ennek oka, hogy a gazdasági növekedés szempontjából legfontosabb húzóágazat (elsősorban az olaj- és földgázkitermelés) alapvetően tőkeintenzív „zárvány” a nigériai gazdaságon belül, amely munkahely-teremtő képessége igen alacsony. Ezért az egyik legfontosabb gazdasági és szociálpolitikai kérdés a munkahelyteremtés, mindenekelőtt a fiatal generációk számára. Összességében elmondható, hogy a jelenlegi társadalmi és gazdasági problémák egyik legfontosabb oka a nigériai nemzetgazdaság diverzifikációjának hiánya. A feldolgozóipari kapacitás eleve alacsony volt, de ez az utóbbi évtizedek során még tovább zsugorodott: hozzájárulása a GDP-hez az 1985. évi 6%-ról 4%-ra csökkent 2011-re. A gazdasági növekedés fő hajtóerői nem igényelnek nagyobb mennyiségű élőmunkát, így nem is képesek felszívni a munkaerőpiacon évente megjelenő 1,8 millió főnyi új munkaerőt.

A gazdasági növekedést tehát nem követték lényeges szerkezeti változások. A nemzetgazdaság diverzifikálásra szorul, a mezőgazdasági szektor pedig jelentős modernizációt igényelne. A nigériai vezetés ennek szükségességét az utóbbi években felismerte és igyekszik az olaj- és földgáz-szektor által dominált gazdaság más ágazatainak fejlődését ösztönözni. Ennek keretében elsősorban az ország hiányos infrastruktúra-ellátottságát, valamint a mezőgazdasági ágazat teljesítőképességét javítani, korszerűsíteni. Utóbbiak közé tartozik az ország tömegtermények szerinti régiókra osztása, érték-lánc modell kialakítása, amely a feldolgozóiparral való szorosabb kapcsolódás lehetőségét is megteremti (African Economic Outlook 2013.).

Mindezzel, különösen a gazdasági diverzifikáció megvalósításával összefüggésben azonban kellő körültekintés és a helyi viszonyok alapos ismerete szükséges. Tarrósy például a modernista elmélet kritikájaként hangsúlyozza, hogy a modernizációs elvárások nem vettek kellőképpen tudomást arról az afrikai adottságról, amely az újonnan létrejött nemzetek fejlődése számára kritikus kérdést jelentett: lehet-e és milyen mértékben a döntően mezőgazdasági termelésre berendezkedett térségekben iparosítást megvalósítani. Az iparosítás fokozását javasló modellek nem lehettek relevánsak Afrika számára. (Tarrósy I. 2009.). Ennek az elvi megállapításnak ellentmondani látszik viszont, hogy Nigéria egyes ipari ága-

zatai, elsősorban az építőipar és a feldolgozóipar az utóbbi években erősödő teljesítményt mutat (KPMG 2014.), ám csak hosszabb időtávon mondható meg, hogy tartós vagy pusztán átmeneti jelenségről van szó.

A KPMG egy, a közelmúltban (2014) publikált tanulmánya szerint – a számítási módszerek, így a kalkuláció alapjának megváltozása miatt – mind a mezőgazdasági, mind a kőolaj és földgáz-ágazatok relatív hozzájárulása csökkent a GDP-n belül. Az agárszektor hozzájárulása 22%-ra csökkent a korábbi 35%-hoz képest, míg a szolgáltatói ágazat átvette a vezető szerepet 52%-kal, a korábbi 29% helyett. Ez utóbbin belül látványos a távközlési ágazat előretörése, amely 0,9%-ról 8,7%-ra emelkedett. A feldolgozóipar részesedése 6,8%-ra tehető, szemben a korábbi 1,9%-kal. A kőolaj- és földgáz-ágazat 14,4%-os, szemben a korábbi módszer szerinti 32,4%-kal. A 2. táblázatban a nigériai GDP ágazati megoszlásának 2008. és 2013. évi adatai szerepelnek. Jól láthatóak a szolgáltatási szektor, illetve a feldolgozóipar részarányának növekedése, míg a mezőgazdaság, sőt az olajipar arányának változása csökkenő tendenciára utal. A kitermelő ágazatok szerepe korábban erősödő tendenciát mutatott, ma ez visszaszorulóban van. A szolgáltatások és a feldolgozóipar részaránya, ami az utóbbi években növekvő, 2005. előtt huzamosan csökkenő tendenciát mutatott. A mezőgazdasági ágazat – amelynek részaránya 1960. évben (az ország függetlenné válása idején) 60%-os volt, - ma már ennek alig egyharmadát teszi ki.

1. táblázat. Nigéria makrogazdasági mutatói

	2011	2012	2013	2014	2015
GDP növekedés (%)	7,4	6,7	7,4	7,2	7,1
GDP-növekedés / fő (%)	4,9	3,9	3,6	4,4	4,7
GDP (PPP) mrd USD**	n.a.	938,3	988,9	1.058	n.a.
Infláció (CPI)	10,9	12,2	8,5	8,1	8,2
Költségvetés egyensúlya(GDP %)	-0,1	-1,4	-1,8	-1,2	-2,0
Folyó fizetési mérleg egyensúlya (GDP %)	3,2	2,8	4,4	5,8	5,1

Forrás: African Economic Outlook 2013. évkönyve a Nigériáról szóló mellélete 2. p., ill. African Economic Outlook 2014. évi országjelentések, 3. p. továbbá a hazai hatóságoktól származó adatok; becslések (2013) és előrejelzések (2014-2015) és a forrás szerzőinek számításai alapján).

*** CIA becsült adatai, 2014. évi USD értékre számítva*

Aggodalomra ad okot viszont ma is a szegénység, a társadalmi egyenlőtlenség, és az, hogy a lakosság nagy része nem részesedik a gazdasági növekedés eredményeiből. Reménykeltő

ugyanakkor, hogy a mezőgazdasági ágazat növekedési üteme középtávon erősödhet, amennyiben a kormány reformtervei sikerrel járnak. Az élelmiszerhez való hozzájárás feltételei, amint erről a későbbiekben szó lesz, javultak az utóbbi 20 év során, az alultápláltság a lakosság körében csökkent. A szolgáltatói szektor várhatóan továbbra is a legjobban teljesítő ágazat marad, elsősorban a távközlési, a kereskedelmi, az ingatlanfejlesztési és az üzleti szolgáltatásoknak köszönhetően (KPMG 2014.).

2. táblázat. A nigériai GDP ágazati megoszlása (%)

	2008	2013
Mezőgazdaság, vadászat, erdészet	32,9	22,0
Ebből halászat	1,0	0,5
Bányászat, kőfejtés	37,6	14,5
Ebből olaj	37,4	14,4
Feldolgozóipar	2,4	6,8
Villamosság, gáz és víz	0,2	1,3
Építőipar	1,3	3,1
Nagy- és kiskereskedelem, szállodák és éttermek	14,8	17,5
Ebből szállodák és éttermek	0,4	0,5
Szállítás, raktározás és távközlés	3,0	12,2
Pénzügyi, ingatlan- és üzleti szolgáltatások	6,0	14,6
Közigazgatás, oktatás, egészségügyi, szociális és személyi vonatkozású tevékenység	0,7	3,6
Egyéb szolgáltatások	1,2	4,4
Bruttó hazai termék alapárakon / tényezőki költség	100,0	100,0

Forrás: African Economic Outlook (Országjelentés Nigériáról 2014.) 5. p.

Nigéria hatalmas belső piaca, valamint a jelentős kőolaj- és földgázkészletek potenciálisan nagyon jó lehetőséget kínálnak, ám a működési környezet visszasságai miatt a valóságban ez nem tud kellően érvényesülni. Az olajágazat nemzetközi pénzügyi helyzete (a 2014 ősze óta tartó árcsökkenés) valamint a 2015 első felében történt államfői és parlamenti választások tovább erősítették a bizonytalanságot. Ennek alapján az olajágazatba irányuló

beruházások várhatóan továbbra is stagnálni fognak, ám más ágazatok esetében a külföldi működőtőke érdekeltsége erős maradhat a nagy belső fogyasztói piacnak, illetve a perspektivikusan növekvő jövedelmeknek köszönhetően (KPMG 2014).

3. táblázat. A nigériai gazdaság lehetőségei, erősségei, gyenge pontjai és kockázatai

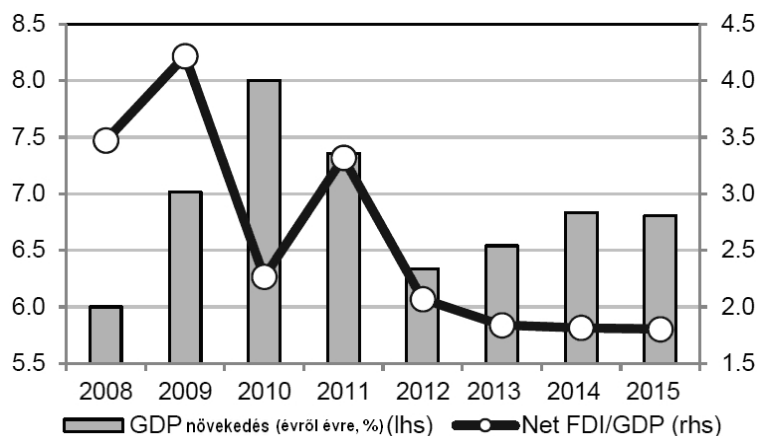
LEHETŐSÉGEK	ERŐSSÉGEK
<p>A földgáz-kitermelés, belföldi felhasználás és export előtt további nagy lehetőségek állnak. Az energiatermelési ágazat privatizációja jó üzemben halad.</p> <p>Afrika legnépesebb országa, a kontinens legnagyobb muzulmán közösségével és egyik legnagyobb nemzetgazdaságával.</p> <p>A bővülő középosztály révén a szolgáltatási szektor több lehetőséghez jut.</p> <p>Az afrikai kontinens egyik olyan országa, amely a legjobb lehetőségekkel rendelkezik az árutermelő mezőgazdaság fejlesztéséhez.</p>	<p>Masszív GDP növekedés, amely az előrejelzések szerint a világ egyik leggyorsabban növekvő gazdaságává válik a 2013-16. évek során.</p> <p>Erős külkapcsolati pozíció</p> <p>A kormányzat már az utóbbi évek során jó eredménnyel hajtott végre alapvető reformokat.</p> <p>A nigériai kőolaj magas minőségű, a Brent szabványhoz képest általában felárral értékesíthető, míg a kitermelés költségei viszonylag alacsonyak.</p>
SEBEZHETŐ PONTOK	FOLYAMATBAN LÉVŐ INTÉZKEDÉSEK
<p>Szegényes infrastruktúra, az üzletkötés költségei magasak.</p> <p>Az Olajipari Törvény (PIB) elfogadásának késlekedése miatt az olajágazatba irányuló befektetések csökkentek.</p> <p>A politikai kockázatok egyik legfontosabb eleme a biztonság kérdése, különösen az északi szövetségi tagállamokban, a terrorizmus kilátásai, szélesebb körben való terjedése Nigérián belül.</p> <p>A pénzügyi és külső pozíciók gyengülése esetén nagy az esélye, hogy csökken az olajár, illetve a kitermelés volumene.</p>	<p>Az országban a közfigyelem hosszú időn át a 2015. március végi elnökválasztásra irányult, így az üzleti környezet javítása érdekében kevés érdemi lépés történt</p> <p>Az Olajipari Törvényt (PIB) ugyan már 2012 júliusában a törvényhozás elé terjesztették, de csak a választások után kerülhet megtárgyalásra, illetve elfogadásra.</p> <p>Aliyu Gusau személyében 2014. március 5-én tapasztalt védelmi miniszter került a fegyveres erők élére, aki a korábbiakhoz képest eredményesebben lép fel kritikus helyzetekben, pl. a Boko Haram lázadóival szemben.</p> <p>A kormányzat fokozottabb védelmet kíván kialakítani az olajjövödelemből származó ún. Szuverén Jóléti Alap körül, de ez igen hosszadalmasan megy végbe.</p>

Forrás: KPMG (2014.) 1. p.

TARRÓSY véleménye szerint a makro indikátorok mellett Nigéria esetében alaposan meg kell vizsgálni a mikro környezetet is, gazdasági teljesítményt is. Ez utóbbi tekintetében, ahogyan arról az általa hivatkozott Andy Nssien tudósít, a 2013. decemberben mért közel 2900 dolláros egy főre eső GDP (amely ugyan javult az előző évhez képest) jelentősen elmarad a

dél-afrikai 11.500 USD-os adattól, sőt még az indiai 4.000 USD/fő GDP-től is. Megállapítása szerint Nigéria a 45. legszegényebb állam a világon (Tarrósy I. 2014.).

A KPMG – már a korábbiakban hivatkozott - jelentése rámutat arra is, hogy Nigériába jelentős külföldi működőtőke (FDI) érkezik (ld. a 2. ábrán), bár az utóbbi években csökkenő tendencia tapasztalható. 2012-ben 7,1 milliárd USD működőtőke érkezett az országba, míg ugyanebben az évben 1,5 milliárd USD áramlott ki. Az FDI nettó egyenlege így 5,6 milliárd USD volt. 2013 első három negyedévében 3,6 milliárd USD működőtőke érkezett, ez a megelőző év azonos időszakához képest 10%-nyi csökkenést jelentett, amezalatt 714,8 millió USD tőke hagyta el az országot. Ez az előző év bázisán számítva 18,6%-os csökkenés. Ennek nyomán a 2013. év első három negyedévében összesen nettó 2,91 milliárd USD FDI érkezett az országba, amely elmaradt a megelőző év azonos időszakában jegyzett 3,16 milliárd USD-tól, mindez a teljes 2013. évre számítva 5,5 milliárd USD-ra becsülhető. A 2014-re szóló becslések 5,75 milliárd USD-t – azaz némi növekedést – valószínűsítettek, és az előrejelzések szerint a folyamat középtávon is stabilnak ígérkezik. (KPMG, 2014.)

2. ábra. A GDP növekedése és a nettó külföldi működőtőke alakulása FDI/GDP

Forrás: KPMG (2014.) 1. p., NKC Research, ill. NBS számításai alapján, (a 2013. évi adat becslés, a 2014-2015. évi adatok előrejelzések)

A GDP éves növekedése várhatóan 6,8% körül alakul 2014-ben és 2015-ben, míg a 2016-2017. évekre kismértékben növekedhet, elérve a 7%-ot. Bár a kőolaj- és földgáz szektor várhatóan további stagnálásnak néz elébe, az ipari ágazatok összességében javuló tendenciát mutatnak majd, köszönhetően az építőipar és a feldolgozóipar masszív teljesítményének, továbbá a szolgáltatási ágazat is várhatóan jól teljesít majd. Ezalatt az időszak alatt a mezőgazdasági szektorban várhatóan már érezhetőek lesznek a reformok pozitív hatásai. A

Vision 2020 nemzeti fejlesztési terv szerint Nigéria 2020-ig el kívánja élni, hogy nemzetgazdasága a világ 20 legerősebbike közé tartozzon (GDP alapján).

A mezőgazdasági és energiatermelő ágazatokban ma széleskörű reformok vannak folyamatban. A mezőgazdasági reformok egyik velejárója az import-korlátozás, amely révén a hazai termelés növelését kívánják elérni. Mindez kiegészül olyan intézkedésekkel mely révén javul a műtrágya-elosztás rendszere, az importvámok eltörlése révén kedvezőbbé válik a mezőgazdasági gépek, berendezések behozatala, valamint a gazdálkodók hitelfelvételi lehetőségeinek elősegítése. Aligha vitatható azonban, hogy az előbbieknél sokkal több tennivaló lenne szükséges a kívánt eredmény eléréséhez, ide értve a korrupció visszaszorítását és a leromlott vagy hiányos infrastruktúra fejlesztését is (KPMG 2014). Egy, szintén a KPMG által megjelentetett, a SWOT-elemzéshez hasonló táblázat szerint Nigéria hatalmas jövőbeli fejlődési potenciállal rendelkezik. Ugyanakkor az ország erősségei mellett a gyenge pontok és kockázatok is jól láthatóak, bár a szövetségi (központi) kormány számos lépést tett már eddig is a sebezhetőség csökkentése érdekében (ld. 3. táblázat).

Fontos tényező, hogy az ország hatalmas mezőgazdasági potenciállal rendelkezik, ám az ország termőterületének kevesebb, mint 50%-án folyik művelés, és a mezőgazdasági termelés hatékonysága a modernizáció hiánya miatt is alacsony. Nigéria lakossága emiatt jelentős élelmiszerimportra szorul, csupán a külföldről behozott búza, rizs, cukor és hal mintegy évi egybillió nairányi (kb. 6,4 milliárd USD) terhet jelent a nemzetgazdaságnak.

ORURUO nyomán összesíthetőek a nigériai mezőgazdaság alacsony hatékonyságának, illetve a mezőgazdasági termékek belső előállításában mutatkozó hiányának legfontosabb okai, amelyek a következők:

- a) *A korábbi katonai rendszerek és a nem megfelelő kormányzás:* 1966-tól 1999-ig Nigéria olyan katonai vezetők irányítása alatt állt, akik kevés gyakorlattal rendelkeztek az ország kormányzása terén, nem voltak képesek megfelelő gazdasági ösztönzők kialakítására, továbbá a kormányzati struktúra általában idegenkedett, illetve ellenségesen viszonyult az egyéni tőkés gazdálkodáshoz. Az egyes ágazatok, iparágak fejlesztése esetleges és lassú volt. Nigéria a mezőgazdasági termékek vonatkozásában nettó exportórból nettó importórré vált.
- b) *Irreális célkitűzések és kapzsiság:* Az egyik ok, ami miatt a gazdálkodók csalódottá váltak a farmgazdaságok kilátásainak irreális értékelése: szegényes mezőgazdasági oktatás, illetve üzleti ismeretek, továbbá a nyílt mohóság. Az újonnan gazdálkodókká válóknak meg kell érteniük, hogy a farmgazdálkodás csak a piaci realitásokkal, illetve a társadalmi változókkal együtt építhető. Meg kell érteniük, hogy ez egy hosszú távon jövedelmező vállalkozás, amely nem a gyors meggazdagodásról szól, hanem szilárd gazdasági alapra épülő üzletág, amelynek megfelelő idő kell ahhoz, hogy beérjen.
- c) *Infrastrukturális hiányosságok:* A farmgazdaság számos alapvető fontosságú infrastruktúra használója, és ezt a tényt sokan figyelmen kívül hagyják. Ilyenek az utak, amelyek

megkönnyítik a termékek szállítását, elosztását, a villamos energia, amely a termelési folyamatos gépesítésének, iparosításának feltétele, de ide tartozik az öntözővíz is. Számos nigériai farmer vállalkozása jut csődbe amiatt, hogy olyan, egyébként olcsón megszerezhető földterületekért versenyeznek egymással, amelyeken a szükséges infrastruktúra nem áll rendelkezésre, így a termelés gazdasági szempontból életképtelennek bizonyul. Ezért a minden lényeges szempontot figyelembe vevő integrált, térgazdasági szemlélet elengedhetetlen a gazdálkodók számára mezőgazdasági projektjeik tervezése és megvalósítása során. Nagyon fontos, hogy felmérjék, megértsék a konkrét helyszín, a lokalitás sajátosságainak, fontosságát, mivel annak alapvető szerepe van úgy a forrásokhoz való hozzájutás, mint az elosztás/szállítás folyamatában.

- d) *A képzett munkaerő-állomány hiánya:* Bár Nigériában igen magas a munkanélküliség, így elvben jelentős munkaerő-kapacitás áll rendelkezésre, farmgazdálkodás esetén a kisvállalkozási menedzsment ismeretek, illetve a speciális mezőgazdasági feladatok képzett, abban járatos munkaerő hiánya szintén jelentős mértékben hozzájárul a mezőgazdasági vállalkozások kudarcához. Nigériában kialakult az a hiedelem, amely összemosza a mezőgazdasági gazdálkodást a legalacsonyabb szintű munkavégzéssel, így e szakterület nem igazán népszerű, sem az intézményes tanulmányok végzése, sem személyes hobbi szempontjából.
- e) *Nagygazdaságok irányítása, illetve a méretgazdaságosság kihasználása:* Némelyik mezőgazdasági terményt csak nagyméretű gazdaságok keretei közt lehetne termelni úgy, hogy az versenyképes legyen az importtal. Ezek közül vannak olyanok, mint például a rizs és a búza, amelyeket a lakosság nagy mennyiségben fogyaszt így importteher hatalmas, ráadásul a (világpiaci) árak alacsonyak. Ezért csak olyan helyi, belföldi termény lehet versenyképes a nemzetközi piaci árakkal, amely megfelelő módon épít a méretgazdaságosságból származó előnyökre. Mindez ismét visszautal az üzleti lehetőségek, a megfelelő struktúrák és az adott terményt vagy állati terméket befolyásoló változó paraméterek alapos felmérésére, értékelésére és alkalmazására. Bizonyos esetekben akár kisebb méretű gazdaságok is képesek lehetnek versenyelőnnyel működni, így nem feltétlenül szükséges nagyméretű gazdaságokat létrehozni. Ez leginkább az erősen élőmunkaigényes ágazatokra lehet igaz, ahol nehézgépek alkalmazása nem feltétlenül szükséges.
- f) *Nehézkes a pénzügyi eszközökhöz való hozzájutás:* A mezőgazdaság fejlesztésének egyik legnagyobb akadálya Nigériában ma a tőkéhez való nehézkes hozzájutás. A nigériai bankok nem szívesen finanszíroznak hosszú távú projekteket, amikor viszont úgy döntenek, hogy mégis megteszik, akkor általában túl magas, így a vállalkozók számára nem vonzó kamatláb mellett nyújtanának hitelt [ORURUO K. I.].

Az élelmiszerimport növekedésének nem csupán az agrárágazat belső problémakomplexuma, teljesítményének romlása és a munkaerő elvándorlása az oka, hanem ehhez a lakos-

ság, különösen a szénhidrogénszektorban és iparban, az igazgatásban, a pénzügyi szolgáltatásokban foglalkoztatottak hatalmasra nőtt magasabb jövedelmű tömegének a korábbiakhoz képest jóval nagyobb fajlagos fogyasztása, valamint a közeli tenger halállományának az olajszenyeződés miatti drámai mértékű fogyatkozása is hozzájárult. Ugyancsak figyelembe kell venni a népességszám igen gyors növekedését, amivel a mezőgazdasági termelés (egyébként Afrika legtöbb országában) képtelen lépést tartani.

E kérdés elemzésénél szót kell ejteni a táplálkozás, az élelmiszerhez való hozzájutás helyzetéről is. Nigériában ez aránylag kedvezően változott. A FAO 2014. Statisztikai Évkönyvében szereplő adatok szerint Nigériában a lakosság hiányosan táplálkozó részaránya számottevően csökkent az utóbbi húsz évben. Míg 1990-92-ben a lakosság 21,3%-át (21,3 millió főt) érintett az alultáplálkozás, addig 2011-2013. között ez – az addigra egyébként jelentősen tovább gyarapodott lakosság 7,3 %-ára csökkent, 12,1 millió főt érintve. A hiányosan táplálkozó lakossági csoportnak nemcsak a részaránya, illetve abszolút nagysága csökkent, de a táplálkozási deficit mértéke is. A napi átlagos hiányzó kalóriamennyiség is csökkent 133 kcal/fő/nap-ról 42 kcal/fő/nap értékre csökkent. Az alultáplált, kórosan sovány, illetve fejlődésben visszamaradt 5 éven aluli gyermekek aránya is számottevően csökkent az 1990-es évek közepétől. (FAO 2014 Statistical Yearbook, 52-53. p.)

A mezőgazdasági termelés fejlesztése célzott beavatkozásokat és reformokat tesz szükségessé az ágazatba, ide értve a műszaki innovációt, a termelékenység növelését, az infrastruktúra fejlesztését az egyes termelési övezetekben, a gazdálkodás árutermelő jellegének erősítését, a termelési inputokkal való ellátás és elosztás rendszereinek megújítását. E sajátos, a mezőgazdasági termelés növelését célzó beavatkozások közé sorolható a művelésbe vont területek növelése, a minőségi vetőmagok és műtrágyák használata, a termelés gépesítése és az értéklánc-szemlélet meghonosítása.

Érdekes a külföldi, mindenekelőtt a kínai fejlesztési programokról, illetve a kínai-nigériai gazdasági kapcsolatokról is említést tenni. Gubak és Samuel közelmúltban megjelent írása az Afrika más országaihoz hasonlóan, Nigériában is erősödő kínai szerepvállalással kapcsolatosan kritikusan fogalmaz. Elismeri pozitív hatásait, ugyanakkor jelzi: vannak árnyoldalai is. Azt mindenképpen jótékony hatásnak lehet tekinteni, hogy Kína nemcsak a szénhidrogén-energiaforrások iránt érdeklődik, de számos mezőgazdasági terménynek a világon a legnagyobb importőre. Kína részéről élénk a kereslet a mezőgazdasági feldolgozóipar és a takarmány-előállítás iránt, és ez lendületet ad a kukorica-ágazat erősítésének. Hasonlóan, a gyapotkereskedelem növekedése húzóerőt jelentett a nigériai gyapottermesztés számára, ma már a Nyugat-Afrikából Kínába irányuló gyapotszállítmányok 10%-as Nigériából származik. De ugyanúgy elmondható, a közlekedési, távközlési és kommunális infrastruktúrák létesítése révén is kedvező hatással van-e a vidéki agrártérségekre a kínai gazdasági jelenlét. Az OfadaVee Tee Rice Limited Company fontos szerepet tölt be úgy a nigériai élelmiszertermelésben, mint a devizatakarékosság terén, de munkahelyteremtő szerepe és a vidéki

népesség megélhetése szempontjából is jelentős: az előrejelzések szerint mintegy 30 ezer, árasztásos rizstermelő nigériai farmer lesz beszállítója a cégnek (Gubak - Samuel 2015.).

Következtetések

Muhammadu Buhari elnök nehéz időszakban vette át Afrika legnépesebb országának irányítását. Egyik legfontosabb elvárás az új elnök adminisztrációjával szemben, hogy a nigériai nemzetgazdaság szerkezetét átalakítsa, gazdasági és társadalmi szempontból fenntarthatóvá tegye. Fontos a növekedési potenciál megteremtése, amelynek révén finanszírozható lehet az import, amellelt új munkahelyek jöhetnek létre, csökkenhet a szegénység, és fellendülés következhet be. Egy pozitív forgatókönyv esetén erősödhet a társadalmi kohézió, amely létkérdés a jövő szempontjából, hiszen a különböző etnikai és vallási közösségek kiegyensúlyozott és békés együttélése igencsak törekennyé vált az utóbbi években. Az abujai szövetségi kormányzat a korábbiakban jórészt csak követi volt képes a fejleményeket, eddig nem volt képes a kezdeményezést magához ragadni, és olyan stratégiát kidolgozni, amely gazdasági fellendülést hozott volna és a két nagy vallási közösség békés egymás mellett élését képes lett volna garantálni.

Nehéz megjósolni, hogy a Buhari elnök és kormánya képes lesz-e a lakosság nagy részének rövidtávon valószínűleg kedvezőtlennek tűnő gazdasági intézkedések, illetve reformok legalább egy részét véghezvinnie, miközben - mindezzel párhuzamosan - egyre sürgetőbben megoldást találni a társadalom egymástól eltérő etnikumú és vallású közösségei békés egymás mellett élése biztosításához.

Megjegyzést érdemel hogy az északi országgrész biztonsági helyzetének stabilizálása közvetlenül a magyar érdekekre is kihatással lehet, hiszen külgazdasági kapcsolataink döntően az északi régióba irányulnak (magyar tőkével működő vegyesvállalatok, agrár- projektek, stb.).

Muhammadu Buhari elnök felelőssége tehát nem kicsi. Rajta és kormányán múlik, hogy eredményei révén az ország emlékezetes és nagy államférfijává válik, avagy hivatali ideje csupán újabb elvesztegetett négy évet jelent majd az ország számára.

Hivatkozott források

African Economic Outlook – Nigeria

2013¶<http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aco/2013/PDF/Nigeria%20-%20African%20Economic%20Outlook.pdf> Letöltés: 2015.07.12.

<http://www.africaneconomicoutlook.org/en/countries/west-africa/nigeria/>

African Economic Outlook – Nigeria

2014¶http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aco/2014/PDF/CN_Long_EN/Nigeria_EN.pdf - Letöltés: 201507.12.

BÚR G. and TARRÓSY I. (2011): Az afrikai vándorlás háttéréről és jellemzőiről.¶In. TARRÓSY I., KESERÚ D., GLIED V. (Ed.): Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között.

IDResearch Kft. & Publikon Publishing House, 2011; ISBN: 978-615-5001-52-9; pp. 99-114;
¶http://ittvagyunk.eu/application/essay/127_1.pdf *Letöltés* : 2015.06.10.

FAO Statistical Yearbook 2014 Africa Food And Agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Regional Office for Africa, Accra, 2014; 187 p.¶<http://www.fao.org/3/a-i3620e.pdf> *Letöltés* : 2014.12.20.

GUBAK H. D. – SAMUEL, M. (2015): Chinese Trade and Investment in Nigeria's Agricultural Sector: a Critical Analysis. American International Journal of Social Science Vol. 4, No. 2; April 2015 .
http://www.ajssnet.com/journals/Vol_4_No_2_April_2015/25.pdf *Letöltve*: 2015.05.23.

KPMG (2014) Nigerian snapshot 2014 Quarter 1¶http://www.kpmg.com/Africa/en/KPMG-in-Africa/Documents/2014%20Q1%20snapshots/KPMG_Nigeria%202014Q1.pdf ¶*Letöltés*: 2014.12.20.

NESZMÉLYI GY. (2012): Nigéria perspektívái: kibontakozás avagy káosz és terrorizmus? Nemzet és Biztonság Vol. V. No. 2. HU ISSN 1789-5286 Budapest, March, 2012; 64-71 pp.¶<http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=587>

NESZMÉLYI Gy. (2014.): The Motivations for the Diversification of the Nigerian Economy Focusing on Sustainable Agriculture. Apstract (Applied Studies In Agribusiness And Commerce) HU- ISSN 1789-221X – Electronic Version: ISSN 1789-7874. 2014. (8. évf.) 1. sz. Pp. 5-11.

ORURUO K. I.: Agriculture in Nigeria¶http://logbaby.com/news/agriculture-in-niger_15856.html - *Letöltés*: 2015.08.10.

HVG - Összeborult a Boko Haram és az Iszlám Állam¶HVG (online), 2015. március 8.¶http://hvg.hu/vilag/20150308_Osszeborult_a_Boko_Haram_es_az_Iszlam_All *Letöltve*: 2015.08.10.

TARRÓSY I. (2009): Politikai elméletek és módszertanok a mai afrikai problémák megértéséhez. In Ed. CSIZMADIA S., TARRÓSY I.: Afrika Ma - Tradíció, Átalakulás, Fejlődés. IDResearch Kft. & Publikon Publishing, 2009; ISBN: 978-963-88505-8-4; pp.13–17;
http://www.publikon.hu/userfiles/File/afrikama_f1.pdf - *Letöltés*: 2015.07.12.

TARRÓSY I. (2014): Nigéria választ – Újrázik-e Goodluck Jonathan?¶Afrika Tanulmányok, 2014. (VIII. évf.) 4. sz. pp. 5-12. ISSN: 1788-6422

The World Bank Group (2015) - Agricultural land (% of land area)¶<http://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRL.ZS> *Letöltés*: 2015.05.23.

ZSARNÓCZAI, J. S. et al (2011): Hungarian Participation in Modernisation of the Third World 87-108 pp¶ In: SZÚCS I., ZSARNÓCZAI J. S. (ed.): Economics of Sustainable Agriculture¶Szent István University Publishing, Gödöllő, 2011. HU ISSN 2062-445X